

А.Г. Ярема,
заступник Голови
Верховного Суду України —
секретар Судової палати
у цивільних справах,
заслужений юрист України

А.В. Лужанський,
науковий консультант
управління забезпечення
діяльності Судової палати
у цивільних справах
Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

Summary

This article deals with the problems of countering unfair realization of the right to appeal the decree of the court to commence proceedings in a civil case. The authors clarify the legal nature of the right to appeal the decree of the court, express their vision of the legal justification of the proper response of the first instance courts to the facts of demonstrating carelessness when procedural rights are realized; and also provide with suggestions how to improve the applicable procedural legislation

Окремі проблеми протидії недобросовісному здійсненню права на апеляційне оскарження ухвали суду про відкриття провадження у цивільній справі

Останнім часом в Україні дедалі нагальнішою стає потреба у запобіганні недобросовісному здійсненню окремими особами своїх процесуальних прав у цивільному судочинстві з метою штучного затягування судового процесу.

Окрім того, що наслідком такої недобросовісності є порушення прав іншої сторони у справі (як правило, позивача), недобросовісна процесуальна поведінка негативно впливає на виконання державою міжнародних зобов'язань щодо забезпечення кожному права на справедливий суд, зокрема такої складової цього права, як вирішення справи упродовж розумного строку.

Теоретичне забезпечення активізації ролі суду має важливе прикладне значення, оскільки безпосередньо впливає на практичне впровадження конституційних гарантій прав та свобод людини і громадянина, а також з огляду на можливість їх реалізації суб'єктами права та втілення конституційного обов'язку органів державної влади, зокрема й суду, діяти не інакше, як на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України

Різні загальнотеоретичні та практичні аспекти проблеми зловживання процесуальними правами досліджували О.В. Бобровник¹, Т.Т. Полянський², В.В. Резнікова³, О.Я. Рогач⁴, А.В. Смітюх⁵ та ін. Разом з цим засоби протидії судом недобросовісному здійсненню права у формі неодноразового апеляційного оскарження ухвали суду про відкриття провадження у цивільній справі предметом окремого дослідження не були, що можна вважати не вирішеною раніше частиною загальної проблеми. У цьому контексті теоретичне забезпечення активізації ролі суду має важливе прикладне значення, оскільки безпосередньо впливає на практичне впровадження конституційних гарантій прав та свобод людини і громадянина, а також з огляду на можливість їх реалізації суб'єктами права та втілення конституційного обов'язку органів державної влади, зокрема й суду, діяти не інакше, як на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

¹ Див.: Бобровник О. Зловживання процесуальними правами в цивільному процесі // Право України. — 2008. — № 7. — С. 27—29.

² Див., напр.: Полянський Т. Зловживання процесуальними правами: юридичні засоби попередження та можливості їх удосконалення // Вісник Національної академії правових наук України. — 2013. — № 3. — С. 31—38; Полянський Т. Т. Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження) // Пр. Львів. лаб. прав людини і громадянина Наук.-дослід. ін-ту держ. буд-ва та місц. самоврядування Нац. акад. прав. наук України / редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. — Серія І. Дослідження та реферати. — Вип. 25. — Львів, 2012. — 456 с.

³ Див.: Резнікова В. Проблеми протидії зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. — 2012. — № 93. — С. 20—24.

⁴ Див.: Рогач О.Я. Механізм протидії проявам зловживання правом // Форум права. — 2011. — № 3. — С. 654—660 // http://nbuv.gov.ua/f-pdf/FP_index.htm_2011_3_110.pdf

⁵ Див.: Смітюх А.В. Процесуальні диверсії та зловживання процесуальними правами в умовах правової реальності України // Вісн. госп. судочинства. — 2007. — № 1. — С. 89—93.

Метою цієї статті є з'ясування правової природи права на оскарження судового рішення, розробка правового обґрунтування для належного реагування судів першої інстанції на факти прояву недобросовісності при здійсненні процесуальних прав, а також підготовка пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Відповідно до частин 1, 2, 5 ст. 55 Основного Закону України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Ухвала суду першої інстанції про відкриття провадження у цивільній справі як рішення органу державної влади може бути предметом апеляційного оскарження в суді

Конституційний Суд України у п. 1 резолютивної частини Рішення від 14 грудня 2011 р. № 19-рп/2011 у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова С.В. щодо офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 55 Конституції України, ч. 2 ст. 2, п. 2 ч. 3 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України, ч. 3 ст. 110, ч. 2 ст. 236 Кримінально-процесуального кодексу України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті ст. 55 Конституції України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) вказав на те, що положення ч. 2 ст. 55 Конституції необхідно розуміти так, що конституційне право на оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб гарантовано кожному. Реалізація цього права забезпечується у відповідному виді судочинства і в порядку, визначеному процесуальним законом.

У цьому контексті ухвала суду першої інстанції про відкриття провадження у цивільній справі як рішення органу державної влади може бути предметом апеляційного оскарження в

суді. Тим більше, що оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій з метою відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів є засобом реалізації права особи на судовий захист.

За правилом, установленим у ст. 13 Цивільного процесуального кодексу, особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не беруть участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, мають право на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень у випадках та порядку, встановлених цим Кодексом

Забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом, — одна з основних засад судочинства (п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції). Як зазначив Конституційний Суд України у пунктах 5.1, 5.2 мотивувальної частини Рішення від 29 серпня 2012 р. № 16-рп/2012 у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 4 ст. 18, ст. 171¹, ч. 1 ст. 180 Кодексу адміністративного судочинства України, 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 4 ст. 18, частин 2, 3, 5 ст. 171¹, частин 2, 6 ст. 183¹ Кодексу адміністративного судочинства України та 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 1 ст. 89 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ч. 4 ст. 18, ст. 171¹ Кодексу адміністративного судочинства України (справа про підсудність окремих категорій адміністративних справ), зі змісту цього положення вбачається, що в судах загальної юрисдикції законом визначається такий порядок розгляду судових справ, за яким забезпечується апеляційне та касаційне оскарження рішення суду, крім випадків, що встановлюються законодавцем шляхом визначення окремих категорій справ, у яких таке оскарження рішення суду не передбачено. Вказана норма не містить конкретних вимог щодо підстав встановлення законом випадків, у яких не передбачено апеляційне та касаційне оскарження рішення суду загальної юрисдикції. В такому разі з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина законодавче регулювання зазначених питань має відповідати вимогам Основного Закону України, насамперед принципу верховенства права, зокрема таким його складовим,

як співмірність між інтересами особи та суспільства, а також справедливість, розумність, логічність закону тощо.

За правилом, установленим у ст. 13 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не беруть участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, мають право на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень у випадках та порядку, встановлених цим Кодексом.

Пленум Верховного Суду України у п. 12 постанови від 13 червня 2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади» роз'яснив судам, що оскарження ухвал або інших процесуальних актів суду, якими не завершується провадження у справі (про прийняття заяв і скарг до розгляду, про призначення судових засідань, про виклик осіб, про витребування документів та інших доказів тощо), крім випадків, прямо передбачених процесуальним законом, не допускається.

Згідно з ч. 2 ст. 292, п. 5 ч. 1 ст. 293 ЦПК ухвали суду першої інстанції щодо відкриття провадження у справі з недотриманням правил підсудності можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення суду.

У разі повторного подання апеляційної скарги на ухвалу суду про відкриття провадження у цивільній справі, якщо стосовно цього процесуального документа суд апеляційної інстанції постановив ухвалу про відмову в задоволенні апеляційної скарги або про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою, саме суд першої інстанції на стадії подання апеляційної скарги перший виявляє факт недобросовісності здійснення особою її процесуальних прав

З огляду на положення п. 3 ч. 4, ч. 5 ст. 297 зазначеного Кодексу наявність ухвали про відмову у задоволенні апеляційної скарги особи або про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою є однією з підстав для постановлення суддею-доповідачем ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження у справі. Отже, це питання вирішується судом апеляційної інстанції.

Разом з цим за загальним правилом, установленим ст. 296 ЦПК, апеляційна скарга подається апеляційному суду через суд першої інстанції, який ухвалив оскаржуване судове рішення. Суд першої інстанції на наступний день після закінчення строку для подання апеляційної скарги надсилає її разом зі справою до

апеляційного суду. Апеляційні скарги, що надійшли після цього, не пізніше наступного робочого дня після їхнього надходження направляються до апеляційного суду.

Таким чином, у разі повторного подання апеляційної скарги на ухвалу суду про відкриття провадження у цивільній справі, якщо стосовно цього процесуального документа суд апеляційної інстанції постановив ухвалу про відмову в задоволенні апеляційної скарги або про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою, саме суд першої інстанції на стадії подання апеляційної скарги перший виявляє факт недобросовісності здійснення особою її процесуальних прав.

Згідно з ч. 1 ст. 1, ч. 1 ст. 8 ЦПК завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Суд вирішує справи відповідно до Конституції України, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України

У практичній діяльності судів така ситуація зумовлює необхідність вирішення питання стосовно того, чи поширюється на ці випадки дія ч. 2 ст. 296 ЦПК щодо обов'язку суду першої інстанції надіслати апеляційну скаргу разом зі справою до апеляційного суду, а також щодо форми процесуального реагування та його правового обґрунтування.

На відміну, наприклад, від Цивільного процесуального кодексу Російської Федерації від 14 листопада 2002 р. № 138-ФЗ, ч. 4 ст. 1 якого, зокрема, визначено, що у разі відсутності норми процесуального права, що регулює відносини, які виникли в ході цивільного судочинства, федеральні суди загальної юрисдикції і мирові судді застосовують норму, що регулює подібні відносини (аналогія закону)⁶, ч. 8 ст. 8 ЦПК передбачено можливість та підставу застосування судом аналогії закону у разі, якщо спірні відносини не врегульовані законом (тобто йдеться про матеріальний закон, що регулює правовідносини щодо спору між сторонами у справі).

Отже, у разі повторної подачі особою апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції про

⁶ Коментарій к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации / под ред. М.А. Витут. — М., 2012. — С. 10.

відкриття провадження у справі з мотивів недотримання правил підсудності з огляду на відсутність у чинному законодавстві України інституту процесуальної аналогії місцевий суд позбавлений можливості безпосередньо застосувати аналогію процесуального закону, зокрема положень ч. 7 ст. 122, п. 3 ч. 4 ст. 297 ЦПК щодо відмови у відкритті провадження як перешкоди повторному зверненню до суду. Натомість ухвалення процесуальних рішень за апеляційними скаргами процесуальним законом віднесено до компетенції суду апеляційної інстанції.

Разом з цим згідно з ч. 1 ст. 1, ч. 1 ст. 8 зазначеного Кодексу завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Суд вирішує справи відповідно до Конституції України, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Особливість реалізації права на оскарження судового рішення полягає в її «одноразовості» — одна й та сама особа вправі оскаржити до суду апеляційної чи касаційної інстанції одне й те ж судове рішення лише один раз

При цьому законодавець на рівні спеціального закону визначив єдине завдання для всіх судів загальної юрисдикції незалежно від їхнього інстанційного рівня: суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 2 Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів»; далі — Закон № 2453-VI).

На наше переконання, закладена в цій нормі правова конструкція «право кожного на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод» щодо цивільної юрисдикції стосується не однієї, а всіх сторін конкретної цивільної справи, і права та обов'язки окремої сторони на основі балансу відповідно кореспондуються з правами та обов'язками іншої сторони (інших сторін).

На нашу думку, особливість реалізації права на оскарження судового рішення полягає в її

«одноразовості» — одна й та сама особа вправі оскаржити до суду апеляційної чи касаційної інстанції одне й те ж судове рішення лише один раз. У свою чергу, ухвалення судом рішення по суті такої скарги або про відмову у відкритті провадження за скаргою та набрання ним законної сили завершує процес реалізації на національному рівні права на оскарження в суді тієї чи іншої інстанції.

У суду першої інстанції, незалежно від стану нормативної врегульованості цього питання на рівні процесуального закону, немає обов'язку направляти повторні апеляційні скарги до суду апеляційної інстанції за умови наявності рішення останньої, яким первинна апеляційна скарга була розглянута по суті і щодо неї було ухвалене судове рішення

В аспекті питання щодо можливих дій суду першої інстанції у разі повторної подачі особою апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції про відкриття провадження у справі з мотивів недотримання правил підсудності слід зазначити, що системний аналіз положень ч. 4 ст. 5, частин 1 та 2 ст. 19, ч. 4 ст. 41, ч. 2 ст. 54 Конституції з урахуванням

практики Конституційного Суду України, зокрема п. 3 резолютивної частини Рішення від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень ч. 1 ст. 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука В.С., Подгорної В.В., Кислої Т.В. про офіційне тлумачення положень частин 2—4 ст. 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом), та лексичного значення слова «ніхто», яке вживається для вираження повної відсутності предмета як суб'єкта або об'єкта дії⁷, дає підстави для висновку про те, що положення ч. 1 ст. 19 Основного Закону України, згідно з яким правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, повною мірою поширюється на суди як органи державної влади.

Вважаємо, що з огляду на згадану норму Конституції це означає, що у суду першої інстанції, незалежно від стану нормативної врегульованості цього питання на рівні

⁷ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Укл. і гол. ред. доктор В.Т. Бусел. — К., 2007. — С. 789.

процесуального закону, немає обов'язку направляти повторні апеляційні скарги до суду апеляційної інстанції за умови наявності рішення останньої, яким первинна апеляційна скарга була розглянута по суті і щодо неї було ухвалене судове рішення.

На підставі положення ст. 1 Конвенції в рамках зобов'язання поважати права людини Україна гарантує кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені в розд. I Конвенції, зокрема передбачене п. 1 ст. 6 право на справедливий суд — право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення

До того ж згідно з п. 3 ч. 4, ч. 5 ст. 297 ЦПК наявність ухвали про відмову у задоволенні апеляційної скарги особи або про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою є однією з підстав для постановлення суддею-доповідачем ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження у справі. На нашу думку, у контексті п. 8 ч. 3 ст. 129 Основного Закону України щодо забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом, зазначені вище положення процесуального закону слід вважати саме такими, що на підставі конституційного припису унеможливають повторний розгляд апеляційної скарги.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Складовими елементами цього загального конституційного принципу є засади справедливості, добросовісності та розумності (п. 3.2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 2013 р. № 7-рп/2013 у справі за конституційним зверненням громадянина Козлова Д.О. щодо офіційного тлумачення положень другого речення преамбули Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань»).

На підставі ч. 1 ст. 9 Основного Закону України Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) є частиною національного законодавства України як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини (далі — Суд) у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції і протоколів до неї; із впровадженням в українське судочинство

та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Суду проти України регулюються Законом від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі — Закон № 3477-IV).

Відповідно до ч. 1 ст. 17 зазначеного Закону суди України застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду (зокрема і Європейської комісії з прав людини) як джерело права.

На підставі положення ст. 1 Конвенції в рамках зобов'язання поважати права людини Україна гарантує кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені в розд. I Конвенції, зокрема передбачене п. 1 ст. 6 право на справедливий суд — право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

З урахуванням положення п. 1 ст. 6 Конвенції ухвали суду про відмову у задоволенні апеляційної скарги або про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою на ухвали суду про відкриття провадження у цивільній справі є остаточними та обов'язковими судовими рішеннями

У п. 52 рішення від 5 квітня 2005 р. у справі «Кацюк проти України» (заява № 58928/00) Суд зазначив, що згадане право «захищає також право на виконання остаточних та обов'язкових судових рішень, які у країні, що поважає принцип верховенства права, не можуть залишатися невиконаними на шкоду одній з сторін».

У рішенні від 22 лютого 2005 р. у справі «Шаренок проти України» (заява № 35087/02) Суд указав на те, що «тлумачення статті 6 як положення, що лише гарантує право на звернення до суду та проведення судового розгляду, могло б призвести до ситуації, несумісної з принципом верховенства права, який Високи

Договірні Сторони зобов'язалися поважати, ратифікуючи Конвенцію. Отже, виконання судового рішення має розглядатися як невід'ємна частина «судового процесу» для цілей статті 6» (п. 25).

На нашу думку, з урахуванням положення п. 1 ст. 6 Конвенції ухвали суду про відмову у задоволенні апеляційної скарги або про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою на ухвали суду про відкриття провадження у цивільній справі є остаточними та обов'язковими судовими рішеннями.

Згідно з ч. 2 ст. 13 Закону № 2453-VI та ч. 1 ст. 14 ЦПК судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України.

Досліджуючи питання стосовно того, чи буде з урахуванням положень п. 1 ст. 6 Конвенції вважатися перешкодою в доступі до суду рішення суду першої інстанції не направляти справу з повторною апеляційною скаргою до суду апеляційної інстанції за наявності рішення останньої з цього приводу, слід брати до уваги практику Суду, який відносить до компетенції національних судів широку свободу розсуду у вирішенні таких питань

Таким чином, з огляду на положення п. 1 ст. 6 Конвенції, ч. 2 ст. 13 Закону № 2453-VI та ч. 1 ст. 14, п. 1 ч. 2 ст. 307, п. 1 ч. 1 ст. 312, п. 4 ч. 1 ст. 314, ч. 1 ст. 319 ЦПК ухвала суду апеляційної інстанції про відхилення апеляційної скарги і залишення без змін ухвали суду першої інстанції про відкриття провадження у справі набирає законної сили з моменту її проголошення апеляційним судом та є обов'язковою до виконання судом першої інстанції.

У разі надходження повторної апеляційної скарги на згаданий вище вид ухвали, слід зважати на припис ч. 2 ст. 294 ЦПК про те, що апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції подається протягом п'яти днів з дня її проголошення. У разі якщо ухвалу було постановлено без участі особи, яка її оскаржує, апеляційна скарга подається протягом п'яти днів з дня отримання копії ухвали.

Повторна апеляційна скарга об'єктивно подаватиметься з пропуском згаданого процесуального строку. У свою чергу, відповідно до ст. 72 ЦПК право на вчинення процесуальної дії втрачається із закінченням строку, встановленого законом або судом. Документи, подані

після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду, якщо суд за клопотанням особи, що їх подала, не знайде підстав для поновлення або продовження строку.

Досліджуючи питання стосовно того, чи буде з урахуванням положень п. 1 ст. 6 Конвенції вважатися перешкодою в доступі до суду рішення суду першої інстанції не направляти справу з повторною апеляційною скаргою до суду апеляційної інстанції за наявності рішення останньої з цього приводу, слід брати до уваги практику Суду, який відносить до компетенції національних судів широку свободу розсуду у вирішенні таких питань.

Так, у пунктах 36, 37 рішення від 21 грудня 2010 р. у справі «*Перетяка та Шереметьєв проти України*» (заяви № 17160/06 та № 35548/06) Суд зауважив, що «заявники мали доступ до суду касаційної інстанції в тому, що скарги дійшли як до Верховного Суду, так і до Вищого адміністративного суду. Однак їхні скарги не були розглянуті, оскільки Вищий адміністративний суд встановив, що вони були подані після закінчення строку на касаційне оскарження. Хоча заявники стверджували, що рішення Вищого адміністративного суду

України суперечили відповідним процесуальним нормам, Суд не вважає за необхідне досліджувати, чи належним чином застосовувались відповідні норми національним судом. Останній безумовно був більш компетентним тлумачити норми національного процесуального законодавства, зокрема ті, що стосуються процесуальних строків».

Згідно з доктринальною позицією Суду «повноваження щодо тлумачення і застосування відповідних норм процесуального або матеріального права належать національним судам» (п. 67 рішення від 4 березня 2010 р. у справі «*Шалімов проти України*», заява № 20808/02).

Осіб, які беруть участь у справі, законодавець зобов'язав добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки (ч. 3 ст. 27 ЦПК)

У рішенні від 28 березня 2006 р. у справі «*Мельник проти України*» (заява № 23436/03) Суд нагадав, що право на суд, одним з аспектів якого є право доступу до суду, не є абсолютним; воно може бути обмеженим, особливо щодо умов прийнятності скарги. Тим не менше, право доступу до суду не може бути обмежено

таким чином або у такій мірі, що буде порушена сама його сутність. Ці обмеження повинні мати законну мету та бути пропорційними між використаними засобами та досягнутими цілями (п. 22).

Правила регулювання строків для подання скарги, безумовно, мають на меті забезпечення належного відправлення правосуддя і дотримання принципу юридичної визначеності. Зацікавлені особи повинні розраховувати на те, що ці правила будуть застосовані. У той же час такі правила в цілому або їх застосування не повинні перешкоджати сторонам використовувати доступні засоби захисту. Суд підкреслює, що оскільки питання стосується принципу юридичної визначеності, це піднімає не лише проблему трактування правових норм у звичайному сенсі, а також і проблему недоцільного формулювання процесуальних вимог, яке може перешкоджати розгляду позову щодо суті, тим самим спричиняючи порушення права на ефективний судовий захист (п. 23 зазначеного рішення).

Осіб, які беруть участь у справі, законодавець у ч. 3 ст. 27 ЦПК зобов'язав добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки.

Як слушно зауважує В.В. Резнікова, у випадку реалізації права на оскарження не за признанням, тобто зловживання ним, сторона, що є суб'єктом такого права, прагне не до реалізації належного їй права на судовий захист, а до негативних наслідків, що настануть для іншої сторони⁸.

Зважаючи на відсутність на законодавчому рівні ефективного механізму запобігання та ліквідації негативних наслідків зловживання процесуальними правами недобросовісною стороною, запобіжні процесуальні можливості добросовісної сторони є вкрай обмеженими, що зумовлює необхідність активної ролі суду в цьому з метою належного виконання завдань судочинства та забезпечення реалізації права на справедливий суд

Недобросовісна поведінка сторін у справі призводить до порушення базових принципів як цивільного процесу, так і судочинства в цілому.

Зокрема, в п. 23 рішення від 8 квітня 2010 р. у справі «Гуренка проти України (№ 2)» (заява

№ 38789/04) Суд нагадав, що принцип рівності сторін — один із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду — передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище в порівнянні з опонентом.

Зважаючи на відсутність на законодавчому рівні ефективного механізму запобігання та ліквідації негативних наслідків зловживання процесуальними правами недобросовісною стороною, запобіжні процесуальні можливості добросовісної сторони є вкрай обмеженими, що зумовлює необхідність активної ролі суду в цьому з метою належного виконання завдань судочинства та забезпечення реалізації права на справедливий суд.

Оскільки в ч. 1 ст. 293 ЦПК не передбачено такого виду ухвал, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення суду, як ухвала суду першої інстанції про залишення повторної апеляційної скарги без руху, то за правилом, установленим ч. 2 зазначеної статті, у разі подання апеляційної скарги на таку ухвалу суд першої інстанції повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню

У цьому контексті судам належить враховувати, що «порушення судового провадження саме по собі не задовольняє усіх вимог пункту 1 статті 6 Конвенції. Ціль Конвенції — гарантувати права, які є практичними та ефективними, а не теоретичними або ілюзорними. Право на доступ до суду включає в себе не лише право ініціювати провадження, а й право отримати «вирішення» спору судом. Воно було б ілюзорним, якби національна правова система Договірної

держави дозволяла особі подати до суду цивільний позов без гарантії того, що справу буде вирішено остаточним рішенням в судовому провадженні. Для пункту 1 статті 6 Конвенції було б неможливо детально описувати процесуальні гарантії, які надаються сторонам у судовому процесі — провадженні, яке є справедливим, публічним та швидким, не гарантувавши сторонам того, що їхні цивільні спори будуть остаточно вирішені» (п. 50 рішення Суду від 13 січня 2011 р. у справі «Чуйкіна проти України», заява № 28924/04).

З огляду на положення ч. 2 ст. 208, частин 4, 5 ст. 209 ЦПК та з метою недопущення подальшого зловживання процесуальними правами, на наш погляд, питання щодо руху повторних

⁸ Див.: Резнікова В. Проблеми протидії зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. — 2012. — № 93. — С. 22.

апеляційних скарг на ухвалу суду першої інстанції про відкриття провадження у справі слід вирішувати ухвалою суду про залишення таких повторних скарг без руху з приєднанням їх до матеріалів справи і зазначенням про це в описовій частині рішення, ухваленого по суті справи.

На нашу думку, поряд з нормами процесуального права такі ухвали слід обґрунтовувати й нормами матеріального права, зокрема: ч. 1 ст. 8, ч. 1 ст. 9, ч. 1 ст. 19, ч. 2 ст. 55 Конституції, п. 1 ст. 6 Конвенції, ч. 1 ст. 17 Закону № 3477-IV, ст. 2, ч. 2 ст. 13 Закону № 2453-VI.

Зазначимо, що оскільки в ч. 1 ст. 293 ЦПК не передбачено такого виду ухвал, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення суду, як ухвала суду першої інстанції про залишення повторної апеляційної скарги без руху, то за правилом, установленим ч. 2 зазначеної статті, у разі подання апеляційної скарги на таку ухвалу суд першої інстанції повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню.

У науковій літературі зверталася увага на необхідність оптимізації юридичних засобів запобігання процесуальним правозловживанням

та пропонувалося у кожному з процесуальних кодексів не лише закріпити вимогу про добросовісне здійснення процесуальних прав і обов'язків, а й навести опис характерних ознак зловживання правом для кожної з процесуальних галузей та перелік можливих способів їх вчинення, передбачити юридичну відповідальність за такі діяння на будь-якому етапі відповідного процесу⁹.

Безумовно, проблема, що аналізується в цій статті, має бути законодавчо вирішена. На нашу думку, ч. 1 ст. 293 ЦПК після п. 33 необхідно доповнити абзацом такого змісту: «Повторне апеляційне оскарження ухвал, зазначених у цій частині, не допускається. У разі надходження повторної апеляційної скарги на такі ухвали суд першої інстанції повертає її скаргнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню».

Розробка чіткої концепції запобігання недобросовісному здійсненню процесуальних прав, створення дієвого механізму протидії таким проявам потребують подальших наукових досліджень.

⁹ Див., напр.: Полянський Т. Зловживання процесуальними правами: юридичні засоби попередження та можливості їх удосконалення. — С. 36; Рогач О.Я. Знач. праця. — С. 654—660.

Готується до друку збірник «Рішення Верховного Суду України» Випуск 2(29)'2014

У виданні буде опубліковано судові рішення в адміністративних, господарських, кримінальних і цивільних справах, розглянутих Верховним Судом України у 2014 р.

Кожне рішення супроводжуватиметься правовою позицією. Рішення будуть систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.

Збірник можна буде придбати у видавництві «Істина»:
оф. 511, просп. Правди, 31а, м. Київ, 04108.
Телефони: (44) 468-3131, 464-1442, 464-1444.
E-mail: istina_knigi@ukr.net
<http://www.istina-books.com.ua>